

Dr hab. Urszula Terentowicz-Fotyga
Instytut Anglistyki
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Mai Wojdyło

pt. „Spatial Modelling Techniques in David Foster Wallace’s Short Stories”

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska „Spatial Modelling Techniques in David Foster Wallace’s Short Stories” napisana została przez panią mgr Maię Wojdyło pod kierunkiem naukowym dr hab. Ludmiły Gruszewskiej-Blaim, prof. UG.

Zadaniem rozprawy, jak wyjaśnia we Wstępie autorka, jest prześledzenie i analiza użycia technik narracji przestrzennej w opowiadaniach Davida Foster Wallace’a, które autorka analizuje na dwóch różnych płaszczyznach: na poziomie świata przedstawionego oraz w materialnej warstwie tekstu. Tak zarysowane pole badawcze stanowi ciekawą i wartościową perspektywę, łączy bowiem dwa, zazwyczaj odrębnie analizowane aspekty literackiej przestrzenności. Idea, by uwzględnić różne wymiary tekstowej przestrzenności wydaje się szczególnie uzasadniona w przypadku twórczości Wallace’a, bo, jak wskazuje autorka we Wstępie w odniesieniu do powieści *Infinite Jest*, przestrzenne myślenie o strukturze tekstu jako narzędziu współgrającym z konstrukcją znaczeń na poziomie świata przedstawionego jest u tego pisarza bardzo wyraźne. Wszechstronne zastosowanie konceptów przestrzennych przynosi bardzo ciekawe efekty, czego szczególnie dobrym przykładem jest analiza opowiadania „Here and There”, stanowiąca bez wątpienia najciekawszą część pracy.

W upolitycznionym współczesnym literaturoznawstwie, praca pani magister Mai Wojdyło stanowi wartościową i odżywczą propozycję. Przyjęta przez nią perspektywa wnosi nowy i istotny wkład w badania nad twórczością pisarza, ukazuje też mocne strony doktorantki jako wnikliwej i wrażliwej interpretatorki twórczości Wallace’a. Autorka proponuje analizę bliską tekstu, skupioną na metaforyce obrazu i uwrażliwioną na słowo, dzięki czemu udaje jej się uchwycić zarówno literacki wymiar języka Wallace’a, filozoficzną głębię jego prozy, jak i egzystencjalny smutek jego wizji świata.

Kompozycja pracy jest logiczna i klarowna. Rozprawa liczy 236 stron i składa się z dwóch części, poprzedzonych Wstępem. Pierwsza, obejmująca dwa rozdziały (łącznie około 150 stron), stanowi główną część pracy. Poświęcona jest analizie przestrzennej świata przedstawionego i uporządkowana zgodnie z określonymi toposami przestrzennymi. Druga część, składająca się na trzeci rozdział pracy, liczy około 26 stron i skupia się na zjawisku multimodalności oraz analizie strategii przestrzennych na poziomie wizualnym.

Wstęp formułuje główne cele pracy, wprowadza podstawowe koncepty definiujące jej metodologię oraz przybliża czytelnikowi postać pisarza. Ta ostatnia część jest dość rozbudowana i rzuca dobre światło nie tylko na biografię Wallace'a, ale także na jego myślenie o sztuce, literaturze i współczesności. Elementem, którego brakuje we Wstępie, co w pewnym stopniu przekłada się na dalszy ciąg wywodu, jest analiza stanu badań, która osadziłaby aktualne studium w szerszym kontekście badań nad przestrzennością pisarza. Jest to pewna słabość pracy, bo choć przyjęta metodologia odmiennie od dotychczasowych analiz zakreśla pole badań, proponując nową perspektywę na jego twórczość, to warto byłoby je odnieść do wcześniejszych prac, także tych analizujących przestrzenność w jego powieściach. Warto przywołania, a zupełnie nieobecne w pracy, byłby, przykładowo: artykuł Grahama Fostera „A Blasted Region: David Foster Wallace's Man-made Landscapes” z tomu *Consider David Foster Wallace: Critical Essays*, tekst „Location's Location: Placing David Foster Wallace” autorstwa Paula Quinna (z tomu *A Companion to David Foster Wallace Studies*), rozdział „Spatiality” z książki Davida Herringa zatytułowanej *David Foster Wallace: Fiction and Form*, czy prace Zuzanny Ładygi dotyczące poetyki pastoralnej w twórczości pisarza. Odniesienie do innych niż proponowana przez autorkę perspektyw mogłoby, jak sądzę, wzbogacić nieco wnioski, do których prowadzi analiza. Pozwoliłyby na sformułowanie bardziej ogólnych konkluzji dotyczących natury diagnozowanej przez niego rzeczywistości, w kontekście współczesnej tożsamości, (post)postmodernistycznego charakteru jego światów, czy też specyficznie amerykańskiego doświadczenia istotnych dla tej kultury przestrzeni, takich jak Mid-West czy topos drogi. W obecnej formie, podsumowania rozdziałów są pewnym powtórzeniem założeń formułowanych w ich wprowadzeniach. Uzupełnienie analizy technik spacji o nowe perspektywy (czy choćby te teoretyzacje przestrzeni, które pojawiają się w dysertacji, ale nie są szerzej omówione i w efekcie nie są chyba w pełni wykorzystane) pozwoliłoby osadzić interpretacje w szerszym kontekście symbolicznym, teoretycznym i kulturowym, a w efekcie

pogłębić wnioski dotyczące wizji rzeczywistości i doświadczenia współczesności Wallace'owskich bohaterów.

Pierwsza część pracy poświęcona jest analizom przestrzeni świata przedstawionego. Konceptem organizującym tę część dysertacji jest granica, która, jak twierdzi doktorantka, w twórczości Wallace'a „odgrywa kluczową rolę w tworzeniu obrazu hermetycznie zamkniętego, opresyjnego świata składającego się z serii mniejszych segmentów i komórek” (25). Analizując techniki modelowania przestrzennego, autorka śledzi obrazowanie, które składa się na Wallace'owską wizję przestrzeni miejskich, rozczłonkowanych, a jednocześnie homogenicznych i izotropowych. Wallace'owskie granice, przekonująco demonstruje autorka, mają paradoksalną naturę. Z jednej strony, pisarz redukuje ich „tłumaczeniową” funkcję, budując świat definiowany poprzez dominujące poczucie alienacji i uwięzienia. Z drugiej strony, granice, które powinny pozostać nienaruszone, są często zacierane. W efekcie, kulturowe asocjacje przypisane określonym toposom przestrzennym ulegają przewartościowaniu.

Podział na wertykalne i horyzontalne zorientowania, który determinuje kompozycję pierwszej części pracy, to nieoczywista, ale ciekawa perspektywa. Rozdział pierwszy, zatytułowany „Vertical Segmentation”, omawia przestrzenie symbolicznie zorganizowane wokół toposu nieba (część 1.1) oraz miejsc pracy (część 1.2). Rozdział drugi, zatytułowany „Horizontal Segmentation” analizuje przestrzenie domowe i przedmieścia (2.1), te związane z wypoczynkiem (2.2) oraz topos drogi (2.3).

W pierwszej części definiującymi kategoriami są opozycje góra-dół, wysoki-niski, którym autorka przypisuje określone toposy. I tak, w podrozdziale 1.1 analizowany jest topos nieba. U Wallace'a niebo traci swój transcendentny charakter. Zamiast otwierającej, bezkresnej perspektywy, stanowi opresyjną, domykającą granicę, która raczej niż obietnicę wyzwolenia, niesie poczucie zagrożenia. Nieprzeniknione, szare niebo staje się metaforą egzystencjalnego uwięzienia, sygnalizując depresyjne doświadczenie współczesności. Szczególnie ciekawa jest metaforyka nieba w opowiadaniu „John Billy” z tomiku *Girl with Curious Hair*, w którym groteskowe obrazy deszczu owiec wskazują na naruszenie podstawowych koordynatów organizujących doświadczenie bohaterów.

Kolejna część (1.2) poświęcona jest analizie przestrzeni związanych z pracą. Centralnym toposem jest tu drapacz chmur i otaczająca go przestrzeń biznesowej dzielnicy miasta. Jak pokazuje doktorantka w tej części pracy, u Wallace'a nie istnieją przestrzenie wspólnotowe,

które umożliwiłyby nie tylko budowanie trwałych relacji, ale też zorganizowanie opozycji wobec (korporacyjnej) władzy. W efekcie, doświadczenie rzeczywistości w tych przestrzeniach jest właściwie wyłącznie negatywne. Nowoczesne biurowce, czysto funkcjonalne, geometryczne i sterylne, w większym niż inne przestrzenie miasta stopniu, określają jego charakter, definiowany przez metaforę „centralnej pustki”. Nad samym pojęciem warto byłoby się chyba nieco mocniej pochylić. Autorka analizuje je głównie w oparciu o pracę Kathryn Milun, bo przywołane na stronie 45 nazwiska (Barthes, Bloch, Simmel, Smethurst, Virilio) trudno uznać zbiorowo za autorów wspólnej wizji miejskiej pustki, tym bardziej, że część z nich pisała o modernistycznym, a nie postmodernistycznym mieście. Poszerzenie nieco perspektywy teoretycznej, choćby poprzez uchwycenie różnych wymiarów miejskiej alienacji, o których piszą wymienieni przez doktorantkę badacze, pozwoliłoby być może na lepsze uchwycenie doświadczenia analizowanych przez nią przestrzeni. Przykładowo, dobrym uzupełnieniem konceptu agorafobii organizującego analizę w tej części pracy byłoby, jak sądzę, krytyczne ujęcie problemu kryzysu tożsamości w „nie-miejscach” formułowane przez Marca Augé. Pozwoliłby połączyć opis doświadczenia pustki i wyalienowania z brakiem zakorzenienia i „tymczasowymi tożsamościami”, jakie w ujęciu Augé generują pozbawione historii, relacji z otoczeniem i kulturowego kontekstu „nie-miejsca”, a jak pokazuje kolejny rozdział pracy, nieco wyraźniejsze analityczne zestawienie pojęcia przestrzeni i tożsamości przynosi dobre efekty interpretacyjne.

Szczególnie ciekawa w tej części dysertacji jest interpretacja symboliki okna, którą autorka łączy z definiującym prozę Wallace’a motywem *self-reflexivity*. Bliska tekstu i uwrażliwiona na szczegół analiza pozwala dostrzec w przeglądających się w oknach sklepowych przechodniach esencję współczesnej, miejskiej tożsamości – pasywnej, zagubionej i, paradoksalnie, zarówno nadmiernie samoświadomej, jak i bezrefleksyjnej.

Rozdział drugi poświęcony jest przestrzeniom, którym autorka przypisuje dynamikę horyzontalną. Część pierwsza skupia się na przestrzeniach domowych i przedmieściach. W pierwszym z analizowanych opowiadań, „Yet Another Example of the Porousness of Certain Borders (XI)” analiza przestrzeni domu jest nieco bardziej metaforyczna, wprowadzona zostaje przede wszystkim tematyka przepuszczalności granic. Nieco bardziej wyraziste jest modelowanie przestrzeni domu w omawianych kolejno opowiadaniach „Adult World” (I) i (II) oraz „Say Never”. Opowiadania te łączy temat kryzysu rodziny, wskazującego na poczucie wyalienowania, chłodu i braku porozumienia. Wallace’owskie wizje anty-domu koncentrują

się na fizycznym rozpadzie przestrzeni rodzinnej, klaustrofobicznym zamknięciu i zatarciu granic między koszmarną rzeczywistością, a równie koszmarnymi snami.

Podobne zaprzeczenie podstawowej funkcji określonej przestrzeni zauważalne jest w miejscach związanych z wypoczynkiem, omawianych w kolejnej części pracy na podstawie opowiadań „Death is Not the End” „Church Not Made with Hands” i „The Soul Is Not a Smithy”. Dwa pierwsze łączy topos basenu, który choć kulturowo związany z pozytywnymi, raczej niż niszczącymi funkcjami żywiołu wody, w twórczości Wallace’a nabiera zupełnie innych konotacji. Albo pozbawione życia, sterylne i opresyjne, albo wręcz otwarcie zagrażające bezpieczeństwu osób z nich korzystających, przestrzenie te stają się kolejną metaforą uwięzienia. Jak przekonująco pokazuje doktorantka, nawet te miejsca, które niemalże z definicji łączone są z beztrudną zabawą, takie jak plac zabaw, tracą pozytywne cechy i raczej niż ze spontanicznym ruchem, kojarzą się z ogłupiającym, zautomatyzowanym powtarzaniem.

Ostatnia część drugiego rozdziału, to bez wątpienia analitycznie najmocniejsza i interpretacyjnie najbogatsza część pracy. Ciekawe formalnie i znaczeniowo gęste opowiadania stwarzają możliwość pokazania w pełni mocnych stron doktorantki, jako sprawnej, uwrażliwionej na szczegóły i odważnej interpretatorki twórczości Wallace’a. Widać to już w analizie pierwszego tekstu „A Radically Condensed History of Postindustrial Life”, niezwykle krótkiej formy, z której w procesie *close reading* autorka wyprowadza ogólniejsze wnioski dotyczące całej twórczości autora *Infinite Jest* – dominującej w jego pisarstwie narcystycznej tożsamości epoki postindustrialnej, czy motywu hermetycznego zamknięcia sygnalizującego utratę poczucia wspólnotowości. W tym kontekście, omawiany w tej części pracy topos drogi nabiera wyłącznie negatywnych konotacji; miast łączyć, drogi jedynie separują i tak odrębne światy.

Szczególnie ciekawy chronotop autorka identyfikuje w opowiadaniu „Good Old Neon”. Metafikcjonalna problematyzacja relacji między fikcją i rzeczywistością, wzmocniona narracyjną pętlą, konstruuje wizję rzeczywistości, w której cykliczne powracanie spleta się z poczuciem bezruchu, a doświadczenie chwili jest tożsame z poczuciem wiecznego trwania.

Analiza opowiadania „Here and There” najpełniej chyba ukazuje wartość przyjętej w dysertacji perspektywy badawczej i interpretacyjną odwagę doktorantki. Centralnym motywem przestrzennym jest tu „dziwna pętla”, która definiuje nie tylko temat, konstrukcję akcji, model czasowo-przestrzenny, ale też strukturę tekstu. Wielopoziomowa narracja konstruuje hierarchiczne światy, które mimo iż zatopione są w sobie zgodnie z zasadą

„chińskich pudełek” tworzą niemożliwą strukturę, w której wspinając się po kolejnych stopniach ostatecznie wracamy do punktu wyjścia, a sama struktura zamyka się na siebie, bo zakwestionowana zostaje logika poziomów narracji. Jednocześnie, w interpretacji autorki, ontologiczna logika diegetycznej rzeczywistości zostaje wzięta w nawias, bo skrupulatnie budowana piramida światów jest w istocie jedynie ćwiczeniem kreatywnego pisania, czy też kreatywną terapią.

Zasada cyklicznego powracania, przekonująco dowodzi autorka, w istocie odzwierciedla tok myśli głównego bohatera, który uparcie powraca do punktu wyjścia, bo obsesyjnie drobiazgowa analiza wpada w pętlę nieskończonego regresu. Regres jednak nie wyklucza postępu, bo doświadczenia bohatera na jednym poziomie narracji zwiększają samoświadomość postaci na poziomach kolejnych. W efekcie, to dziwne zapętlenie tekstu pozwala na optymistyczną interpretację opowiadania, bo choć na najniższym poziomie bohater ponosi klęskę, to na wyższych poziomach narracji klęska staje się podstawą ewolucji świadomości kolejnych bohaterów, narratorów i ostatecznie implikowanego autora, a może też rzeczywistego czytelnika. Świadomość klęski staje się punktem wyjścia i początkiem terapeutycznej narracji.

Co ciekawe, w analityczne zapętlenie wchodzi też sama interpretacja, jak w autoreferencyjnym przypisie 62 przyznaje autorka. Jak pisze, fakt, iż dany fragment cytowany jest już po raz czwarty stanowi dość ryzykowną strategię analityczną, by nie rzec swoistą interpretacyjną anomalię. A jednak ta strategia zapętlonego powracania doskonale rezonuje z tekstem Wallace’a. W niezwykle wnikliwej analizie, autorka najpierw skrupulatnie wyodrębnia hierarchicznie zorganizowane światy i poziomy narracji, by następnie ze zręcznością prestidigitatorki połączyć je w jedną całość. W tej interpretacji, podstawy dwudziestowiecznej matematyki rezonują z platonicznym, czy raczej, teoretycznym zakochaniem, linearnie uciekający horyzont zapowiada kolejną pętlę, a zakończenie determinuje początek. Optymistyczną wizję zapętlenia światów niezwykle ciekawie łączy autorka z teoretyczno-filozoficzno-matematycznymi konceptami, które inspirowały Wallace’a. I tak, metafikcjonalne przekraczanie ontologicznych granic znajduje tu głębszy filozoficzny sens w matematycznych ideach Kurt Gödela, a rozwijająca się w hierarchicznej strukturze narracji ewolucja świadomości bohaterów zestawiona zostaje z teorią auto-referencyjnej podstawy świadomości sformułowaną przez Douglasa Hofstadtera.

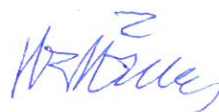
Analiza tego złożonego, wymagającego tekstu staje się swoistym *tour de force* doktorantki. Niezwykle harmonijne splecenie z pisarzem, widoczne w tej analizie, wydobywa jej najmocniejsze strony, wrażliwość na szczegół, gotowość do podążania za tekstem, umiejętność łączenia pozornie odrębnych zjawisk. David Foster Wallace, jeden z najważniejszych współczesnych pisarzy amerykańskich, to pisarz o dużej wiedzy, ale też ogromnej wrażliwości. Idealny czytelnik Wallace'a, to czytelnik takimi cechami obdarzony i, jak pokazuje analiza „Here and There”, w osobie pani Mai Wojdyło takiego czytelnika pisarz odnalazł. Jej analizę cechuje bowiem zarówno duża wrażliwość na indywidualnie konstruowane znaczenia i to jak te szczegóły budują pesymistyczną wizję współczesnego świata, jak i intelektualna ciekawość, pozwalająca podążać za strukturyzującymi twórczość pisarza konceptami. Efekt vertigo, który organizuje opowiadanie Wallace'a i który wciąga interpretatorkę ma szansę, dzięki tej dynamicznej interpretacji, wciągnąć do jego świata także czytelnika pracy. Jak nieco auto-ironicznie stwierdza doktorantka w zakończeniu dysertacji, poczucie sensowności wynikające z „głębokiego zrozumienia” Wallace'owskich znaczeń może być, zgodnie z przekonaniem radykalnych konstruktywistów, zupełnie iluzoryczne, ale nie ma to właściwie większego znaczenia, tak długo jak sam proces rozumowania daje poczucie intelektualnej, artystycznej i emocjonalnej satysfakcji. Można pokusić się o stwierdzenie, że analiza opowiadania „Here and There” czyni pytanie o zasadność formułowanych w niej konkluzji zbędnym, bo już sam proces czytania jest doświadczeniem niezwykle satysfakcjonującym intelektualnie, artystycznie i emocjonalnie.

Ostatnia część poświęcona jest analizie przestrzennego modelowania w warstwie tekstowej materialności. Część interpretacyjna poprzedzona jest zwięzłym, ale przemyślanym wstępem, w którym wprowadzone zostają używane w analizie pojęcia i przedstawiony stan badań nad wybraną metodologią. W części głównej autorka analizuje cztery opowiadania, w których identyfikuje różne techniki, począwszy od subtelnych, typograficznych modyfikacji czcionki po bardziej złożone, multimodalne ingerencje. Ważkość badawcza tej części pracy jest tym większa, że wnioski do których prowadzi analiza rezonują z tymi formułowanymi w poprzedniej części pracy – zarówno w warstwie tematycznej, jak i w konstrukcji tekstu.

Konkludując, praca pani magister Mai Wojdyło, to oryginalne i wartościowe studium prozy Wallace'a. Dzięki rzetelnej, bliskiej tekstu analizie, uwrażliwieniu na słowo, ciekawemu połączeniu różnych aspektów literackiej przestrzenności oraz interpretacyjnej odwadze, praca wnosi istotny wkład w badania nad twórczością pisarza. W przypadku dysertacji napisanej w

języku obcym podkreślić należy też jej gramatyczną poprawność i wartki styl, fakt iż autorka postępuje się ładnym, literackim językiem.

Wobec powyższego stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa spełnia warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym, to znaczy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w zakresie literaturoznawstwa oraz umiejętność prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę więc o dopuszczenie pani mgr Mai Wojdyło do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 10 kwietnia 2019